

ALEKSANDER JACYNIAK SJ

ZROZUMIEĆ BLIŹNIEGO

Wydawnictwo WAM
Kraków 2010

© Wydawnictwo WAM, 2010

Korekta
Michał Żmuda

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Sochacki

ISBN 978-83-277-2415-1

NIHIL OBSTAT. Przełożony Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego
ks. Wojciech Ziółek SJ, prowincjał, Kraków, 6 października 2009 r., l.dz. 403/09.

WYDAWNICTWO WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200 • faks 12 42 95 003
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY
tel. 12 62 93 254-256 • faks 12 43 03 210
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej
KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWAM.pl>
tel. 12 62 93 260 • faks 12 62 93 261

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

wydawnictwowam.pl

„każdy dobry chrześcijanin powinien być bardziej skory do ocalenia wypowiedzi bliźniego niż do jej potępienia;
– a jeśli nie może jej ocalić, niech pyta, jak on ją rozumie;
– a jeśli on rozumie ją źle, niech go poprawi z miłością;
– a jeśli to nie wystarcza, niech szuka wszelkich środków stosownych do tego, aby on dobrze ją rozumiejąc ocalił ją/siebie” (CD 22).

WYKAZ SKRÓTÓW

AAS	<i>Acta Apostolice Sedis</i> , 1909-
AdP	Apostolato della Preghiera (Apostolstwo Modlitwy)
AHSI	<i>Archivum Historicum Societatis Iesu</i> . Przegląd semestralny ukazujący się w głównych językach, Roma 1932-
AppSp.	„Appunti di Spiritualità”. Początkowo suplement miesięcznika „Notizie dei Gesuiti d’Italia”. Następnie periodyk <i>Centro Ignaziano di Spiritualità</i> , Napoli 1972-
ARSI	<i>Acta Romana Societatis Iesu</i> , Roma
Autob.	<i>Autobiografia, czyli Opowieść Pielgrzyma</i> . Tłumaczenie polskie w: PW, t. I, s. 172-264.
BAC	<i>Biblioteca de Autores Cristianos</i> . Seria wydawnicza ukazująca się pod patronatem Papieskiego Uniwersytetu w Salamance, La Editorial Catolica S. A. (EDICA, S.A.), Madrid 1944-
Christus	„Christus. Revue de formation spirituel”. Paris 1954-
Chronicon	<i>Vita Ignatii et rerum Societatis Iesu Chronicon</i> (6 tomów), MHSI 1, 3, 5, 7, 9, 11. Tomy te zawierają historię Towarzystwa Jezusowego, począwszy od św. Ignacego, którą napisał J. Polanco.
CIRE	Centro Ignaciano de Reflexión y Ejercicios, Bogotá
CIS	Centrum Ignatianum Spiritualitatis
CivCat.	„Civiltà Cattolica”, Roma 1850-
ĆD	<i>Ćwiczenia duchowe</i> św. Ignacego Loyoli. W pracy będą wykorzystane dwa przekłady książeczki <i>Ćwiczeń</i> na język polski. Pierwszym jest tłumaczenie o. Mieczysława Bednarza SJ w: PW. Kraków: WAM 1968, t. II, s. 99-213. Drugim jest tłumaczenie o. Jana Ożoga SJ: <i>Ćwiczenia duchowne</i> . Kraków: WAM 1996. We fragmentach, które nie zostały przetłumaczone w sposób dokładny stosowane będzie tłumaczenie własne. Będzie podawana powszechnie przyjęta numeracja <i>Ćwiczeń</i> .
Const.	<i>Constitutiones Societatis Iesu</i>
CVX	Comunità di Vita Cristiana

- D *Dyrektorium Ćwiczeń*. W pracy będzie podawana powszechnie przyjęta numeracja dyrektoriorów.
- DM *Dizionario di Mistica*. A cura di L. Borriello, E. Caruana, M. R. del Genio, N. Suffi, Vaticano: Libreria Editrice Vaticana 1988.
- EI LETURIA P., *Estudios Ignacianos*, t. I, *Estudios biográficos*, t. II, *Estudios espirituales*. Jest to zbiór wcześniej publikowanych artykułów, zebranych w serii wydawanej przez Bibliotheca Institutum Historicum Societatis Iesu, t. X i XI, Roma: IHSI 1957.
- Epp. *Sancti Ignatii de Loyola Societatis Iesu Fundatoris Epistolae et Instructiones* (12 tomów). MHSI, t. 22, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 42. W tomach tych zebrane są listy, instrukcje i inne ważne wypowiedzi św. Ignacego Loyoli.
- Exerc. *Exercitia Spiritualia Sancti Ignatii de Loyola et eorum Directoria*, w: MI, t. 2.
- FN *Fontes Narrativi de S. Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*. Wydane zostały 4 tomy: MHSI, t. 66, 73, 85, 93. Zawierają one dokumenty związane ze św. Ignacym, przekazane przez jemu współczesnych. Kolejne tomy oznaczone są cyframi rzymskimi: I, II, III, IV.
- Greg. *Gregorianum. Commentarii de re theologica et philosophica*, Roma 1920-
- ICFD Ignacjańskie Centrum Formacji Duchowej
- IHSI Institutum Historicum Societatis Iesu
- Konst. *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*. Wydanie krytyczne: MHSI, t. 64, MI, Series III *Constitutiones Societatis Iesu*. Tomus secundus, *Textus hispanicus*. MHSI, t. 65, MI Series III *Constitutiones Societatis Iesu*. Tomus tertius, *Textus latinus*. Tłumaczenie polskie: *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego wraz z przypisami Kongregacji Generalnej XXXIV oraz Normy Uzupełniające zatwierdzone przez tę samą Kongregację*, Kraków – Warszawa: WAM 2001.
- KPK *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Poznań: Pallottinum 1984.
- KUL Katolicki Uniwersytet Lubelski
- Manresa „Manresa. Espiritualidad Ignaciana”, Madrid 1929-
- Memoriale *Memoriale seu diarium patris Ludovici Gonzalez de Camara*, MHSI 66, series IV, FN I, s. 527-752. W tekście będziemy podawać ogólnie przyjętą numerację Memoriale.

- MHSI *Monumenta Historica Societatis Iesu*. Wydanie krytyczne tekstów ignacjańskich i różnych dokumentów historycznych związanych z Towarzystwem Jezusowym. Seria ta obejmuje 124 tomy. Jej wydawanie rozpoczęto w Madrycie w 1894 r. Większość manuskryptów, na których bazują poszczególne tomy, pochodzi z archiwum Towarzystwa Jezusowego. Obecnie wydawane są kolejne tomy przez Institutum Historicum Societatis Iesu w Rzymie.
- MI *Monumenta Ignatiana*: sekcja MHSI, która zawiera pisma św. Ignacego Loyoli i jemu współczesnych. Należy do niej 25 tomów.
- Nadal *Epistolae P. Hieronymi Nadal Societatis Iesu et Commentarii de Instituto* (4 tomy), MHSI, t. 13, 15, 21, 27. Kolejne tomy zawierają pisma, wypowiedzi i dokumenty H. Nadala.
- Obras IGNACIO DE LOYOLA, *Obras completas*. Wybrane dzieła św. Ignacego wydane w jednym tomie w języku hiszpańskim przez I. Iparraguirre, C. Dalmasas, Madrid: BAC 1974.
- POL Chron. POLANCO J., *Vita Ignatii Loyolae et rerum Societatis Iesu historia* (6 tomów), MHSI, t. 1. 3. 5. 7. 9. 11.
- POL Compl. *Polanci complementa: epistolae et commentaria P. Joannis Alphonsi de Polanco*, Matriti: Lopez del Horno 1916-1917 (2 tomy), MHSI, t. 52. 54.
- PUG Pontificia Università Gregoriana – Papieski Uniwersytet Gregoriański.
- PW IGNACY LOYOLA, *Pisma Wybrane* (2 tomy). Wybrane dzieła wydane w języku polskim pod redakcją M. Bednarza, Kraków: WAM 1968.
- PWN Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Scr. *Scripta de S. Ignatio de Loyola* (2 tomy), MHSI, t. 25, 56. W tomach tych zebrane są informacje i dokumenty przekazane przez współczesnych św. Ignacemu.
- SzKD AUGUSTYN J., KOŁACZ J. (red.), *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik dla księży*, Kraków: WAM 2007.
- Scritti *Gli Scritti di Ignazio di Loyola*. Wybrane dzieła św. Ignacego wydane w jednym tomie w języku włoskim przez M. Gidia. Unione Tipografico-Editoriale Torinese, Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese 1977.
- WAM Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.

WSTĘP

We współczesnej rzeczywistości bardzo często pojawiają się takie pojęcia jak: słowo, dialog, relacja, prawda, miłość, zrozumienie, życzliwość, komunikacja, słuchanie. Dochodzą one do głosu na każdym poziomie, poczynając od zwykłych kontaktów międzyludzkich, małżeńskich, rodzinnych, sąsiedzkich, wspólnotowych, zakonnych, poprzez relacje istniejące w różnych zakresach życia społecznego, zawodowego, politycznego, medialnego, ekonomicznego, naukowego czy turystycznego. Pojęcia te okazują się istotne także w dialogu wewnątrz wspólnoty Kościoła oraz w dialogu ekumenicznym i międzyreligijnym.

Jednocześnie powyższe pojęcia, tak bardzo obecne w dzisiejszym świecie, bazują na tej fundamentalnej rzeczywistości, jaką jest człowiek. Będąc osobą, jest on bytem powołanym do wejścia w relacje z innymi. Człowiek w spotkaniu z drugim człowiekiem może określić swoje „ja”. Od pierwszych stron Biblii – co dla chrześcijan jest rzeczą ewidentną – człowiek istnieje w relacji do drugiego człowieka. Został stworzony jako mężczyzna i kobieta i jako taki jest wezwany do wzrastania w relacji do Stwórcy, otaczającego go świata i innych ludzi. Każda osoba i całe jej istnienie ma być trwaniem w dialogu z Bogiem, który jako pierwszy chciał wejść w stwórczy i zbawczy dialog z człowiekiem. Z tożsamości człowieka, który nie jest samotną wyspą, rodzi się napięcie i trwałe pragnienie otwierania się na drugiego i wchodzenia w relacje z nim.

We właściwym kształtowaniu, pogłębianiu i rozumieniu relacji międzyludzkich może pomóc zasada, którą sformułował niemal przed pięcioma wiekami św. Ignacy Loyola. Przyszedł on na świat na pograniczu czasów i na pograniczu ziem. Urodził się bowiem w rodzinnym zamku rodu Loyolów w pobliżu Azpeitii, gdzie znajduje się kościół

parafialny, w którym został ochrzczony. Teren ten należy do regionu Guipúzcoa w niewielkim geograficznie kraju Basków, na północnym pograniczu Hiszpanii i Francji. Przełom czasów, w którym przyszedł on na świat, został wyznaczony natomiast przez kończący się wówczas okres średniowiecza i początek odrodzenia. Odkrycie Ameryki, w rok po jego narodzeniu, przyjmowane jest powszechnie jako data końca średniowiecza i początku renesansu. Chociaż nie jest znana precyzyjna data jego przyjścia na świat, to wiadomo, że było to w 1491 r. Zmierzch jednej epoki i narodziny nowej, pośród poszerzającego się wówczas dynamicznie świata, zachęcały jednych do nowej ekspansywności politycznej i ekonomicznej oraz poszerzania dominacji kolonialnych. Innych natomiast, a wśród nich św. Ignacego, do poszukiwania nowych zakresów otwartości, dialogu i porozumienia z reprezentantami innych środowisk, narodowości, ras, kultur, mentalności, czy też z wyznawcami innych religii. To stanowiło najbardziej szeroki horyzont, pośród którego rodziła się zasada określana mianem *praesupponendum*, będąca przedmiotem niniejszej publikacji. Zasada ta, umieszczona w uprzywilejowanym miejscu książki *Ćwiczeń duchowych*, bezpośrednio po *Uwagach wstępnych*, czyli *Adnotacjach*, oraz tytule i jednocześnie tuż przed *Fundamentem Ćwiczeń*, zajmuje się problemem relacji międzyludzkich, proponuje postawę poszukiwania zrozumienia i życzliwości w dialogu z drugim człowiekiem. Może ona być też bardzo pomocna w różnych formach dialogu w Kościele oraz w społecznościach i strukturach funkcjonowania świata.

Umieszczenie *praesupponendum* w *Ćwiczeniach duchowych*, najistotniejszym dziele św. Ignacego, z całą pewnością zapewniało tej zasadzie, czego Autor prawdopodobnie nie przewidywał, miejsce w klasycznej literaturze z zakresu duchowości. Zabieg ten miał jednak swój częściowo niekorzystny skutek uboczny w postaci związania tej zasady przede wszystkim z drogą *Ćwiczeń* i pośrednio także z rzeczywistością kierownictwa duchowego. Dziś, z perspektywy niemal pięciu stuleci od zaistnienia *praesupponendum*, dostrzega się jego

wielką głębię oraz uniwersalne znaczenie. Może być ono zastosowane, bez żadnej korekty czy uwspółcześnienia, do całej rzeczywistości ludzkiego dialogu, obecnego w dzisiejszym świecie, oraz porozumienia poszukiwanego w różnych zakresach ludzkiego życia. Czytając i analizując je, można dostrzec także aktualność i uniwersalizm myśli świętego, który odszedł z tego świata ponad 450 lat temu.

W analizie tej zasady i roli, jaką ona odgrywa, należy dostrzec jednak rzecz bardzo osobliwą. Ta złota reguła porozumienia, życzliwości i dialogu, a jednocześnie istotna pomoc we właściwie prowadzonym kierownictwie duchowym, ciągle pozostaje w znacznej mierze nieznaną. Chociaż powstaje niezwykle wiele różnego typu opracowań dotyczących dialogu i innych form relacji międzyludzkich oraz *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego Loyoli i szeroko pojętej duchowości ignacjańskiej, kwestii *praesupponendum* poświęcono w całości dotychczas tylko jeden artykuł (E. D., *El „Presupuesto”*), który opublikowano w r. 1935. Artykuł ten, którego autor podpisał się jedynie inicjałami E. D., składa się z trzech części. W pierwszej analizowane są okoliczności i czas zredagowania tej zasady oraz jej relacja z *Ćwiczeniami duchowymi*. Druga część artykułu koncentruje się na zawartości *praesupponendum*. W trzeciej natomiast autor analizuje sposób życia tą zasadą przez św. Ignacego. W ciągu ponad siedemdziesięciu lat od czasu opublikowania tego artykułu na polu studium i praktyki *Ćwiczeń* oraz zgłębiania duchowości ignacjańskiej nastąpił wielki postęp, czego wyrazem jest niezwykle obszerna bibliografia, której część zebrano w dwu publikacjach. Pierwszą z nich jest trzytomowe *Orientaciones bibliográficas sobre san Ignacio de Loyola*. Autorem pierwszego tomu jest o. Ignacio Iparraguirre SJ. Autorem dwu pozostałych jest o. Manuel Ruiz Jurado SJ. Drugim dziełem zbierającym publikacje ignacjańskie jest książka o. László Polgár SJ zatytułowana *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus 1901-1980*. Jednak pośród wielości opracowań dotyczących duchowości ignacjańskiej opublikowano od wymienionego powyżej artykułu z 1935 r. jedynie dwa artykuły nawiązujące w swych tytułach do *praesupponendum*. Jeden z nich,

autorstwa o. Miguel Nicolau SJ, zatytułowany *El „Presupuesto” de San Ignacio y el dialogo ecumenico*, opublikowany prawie trzydzieści lat temu, nie zatrzymuje się nad samym *praesupponendum*, ale przede wszystkim nad możliwościami i koniecznością zaaplikowania go do dialogu ekumenicznego. Drugi z nich, artykuł autorstwa Carla F. Starkloffa SJ „*As Different as Night and Day*”. *Ignatius’s Presupposition and Our Way of Conversing across Cultures*, ukazał się przed dwunastoma laty w literaturze anglojęzycznej. Dostrzega on przede wszystkim możliwość zastosowania tej zasady w dialogu międzykulturowym. Poza tym o *praesupponendum* istnieją jedynie skromne wzmianki lub najwyżej kilkustronicowe omówienia tej zasady w niektórych artykułach, opracowaniach i komentarzach do *Ćwiczeń duchowych*, przy omawianiu zagadnień z zakresu duchowości i pedagogiki ignacjańskiej, duszpasterstwa, kierownictwa duchowego, dialogu, komunikacji, czy też tożsamości i zaangażowań jezuitów.

Brakuje do tej pory całościowego, współczesnego i pogłębionego studium obejmującego historię tej wspaniałej zasady ignacjańskiej, czyli poszukiwania, jakie przeżycia, doświadczenia i wydarzenia z życia św. Ignacego mogły skłonić go do jej zrehabilitowania. Brakuje opracowania, które podjęłoby się udzielenia odpowiedzi na pytanie, jaka jest rola tej zasady, przewidującej sposób postępowania w czterech konkretnych sytuacjach mogących zaistnieć w dialogu międzyosobowym, w całości *Ćwiczeń* i jakie są możliwości jej zastosowania w dynamice rekolekcyjnej oraz w relacjach międzyludzkich, także tych powiązanych z kierownictwem duchowym. Brakuje też pogłębionego spojrzenia na obecność tej zasady w innych pismach św. Ignacego i w konkretnie jego życia. Brak całościowego opracowania dotyczącego *praesupponendum* jest chyba jedyną wielką luką w różnorodności podjętych już zagadnień dotyczących *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego. Istniejący dotychczas brak opracowania tematu, skądinąd tak bardzo ważnego i podstawowego nie tylko w dynamice rekolekcji ignacjańskich, ale także w każdym dialogu, skłonił autora

tej pracy do podjęcia zagadnienia, czym jest *praesupponendum* i jakie jest jego znaczenie w *Ćwiczeniach duchowych* św. Ignacego Loyoli i w kierownictwie duchowym.

Do refleksji nad tą kwestią skłoniło autora także jego dotychczasowe, 28-letnie zaangażowanie w prowadzenie lub współprowadzenie różnego rodzaju rekolekcji zamkniętych i otwartych, poczynając od rekolekcji powołaniowych współprowadzonych przez niego w 1981 r., poprzez cały szereg innych rekolekcji i skupień, takich jak: *Ćwiczenia duchowe* św. Ignacego, rekolekcje *Wprowadzenie w modlitwę*, rekolekcje ignacjańskie dla młodzieży *Szkoła kontaktu z Bogiem*, rekolekcje *Modlitwa z Księgą Psalmów*, rekolekcje i skupienia odwołujące się do postaci i misji św. Józefa, rekolekcje i skupienia dla alumnów Wyższych Seminariów Duchownych, kapłanów diecezjalnych różnych diecezji, członków zakonów i zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich, członków różnych wspólnot, zrzeszeń i stowarzyszeń, dla narzeczonych, par małżeńskich, dla środowisk twórczych, studentów, Duszpasterstw Służby Zdrowia, dla słuchaczy katolickich rozgłośni radiowych. Dołączyć do tego należy rekolekcje adwentowe i wielkopostne, misje jubileuszowe oraz misje Miłosierdzia Bożego, prowadzone w różnych parafiach i świątyniach nieparafialnych.

Tej posłudze w formie rekolekcji i skupień, realizowanej w Polsce i poza jej granicami, zawsze towarzyszyła wielość kontaktów autora z różnymi ludźmi, rozmowy duchowe oraz kierownictwo duchowe. Uświadamiały one wielką wartość ignacjańskiego *praesupponendum* i możliwość bezpośredniego lub pośredniego odwołania się do niego w różnorodnych relacjach międzyludzkich. Natomiast rozmowy i spotkania formacyjne odbywane z osobami zaangażowanymi w udzielanie *Ćwiczeń duchowych* i w kierownictwo duchowe ukazywały, jak bardzo cenna dla wielu z nich jest ta zasada, jak często korzystają z niej w swej posłudze i jak pilna jest potrzeba przygotowania współczesnego całościowego opracowania na jej temat. Autor tej pracy dostrzega w niej istotny wzór, swoisty ideał w kształtowaniu własnego posługiwania na rzecz duchowego dobra innych, stanowią-

cego istotną część zakonnego powołania autora. To stało się dodatkową inspiracją do analizy tej zasady. W ten sposób także konkret życia i specyfika misji realizowanej w ramach powołania zakonnego i kapłańskiego prowadziły go do zajęcia się *praesupponendum*.

Najbardziej pierwotnymi źródłami w opracowywaniu tego tematu stały się najstarsze teksty *Ćwiczeń*, w których pojawia się ta zasada. Dodatkowymi tekstami źródłowymi natomiast – pozostałe pisma św. Ignacego. Ponieważ język, którego używał św. Ignacy jest czasami niełatwy we właściwym odczytaniu, obfitujący w określenia trudne do dosłownego przetłumaczenia, niezbędnym jest odwoływanie się do współczesnych tłumaczeń, usiłujących wiernie oddać jego myśl. Św. Ignacy, poza samym tekstem *praesupponendum*, nie pozostawił żadnego opracowania, które stanowiłoby jakikolwiek bezpośredni komentarz, uzasadnienie, wyjaśnienie lub rozwinięcie tej zasady. Niezbędnym było więc w pierwszym rzędzie przeanalizowanie poszczególnych jego pism, w których sporadycznie znajdowano pośrednie odniesienia do wybranego tematu. Pomocne w tej analizie były, wymienione w bibliografii, tłumaczenia jego pism na współczesne języki. Poniżej zostaną zaprezentowane dzieła św. Ignacego, które konsultowano i krótkie omówienie ważniejszych spośród nich. Te, które się zachowały do czasów współczesnych, zebrane są w *Monumenta Historica Societatis Iesu*. Ich częścią składową są *Monumenta Ignatiana*. Zawierają one wydania krytyczne wszystkich dzieł świętego.

Najistotniejszym dziełem św. Ignacego są *Ćwiczenia duchowe*, będące swoistym praktycznym przewodnikiem na drodze życia duchowego. Nie zostały one napisane po to, by były czytane, ale by uczyły konkretnej metody duchowego podążania. Św. Ignacy redagował je, jak będzie to szerzej omówione w pierwszym rozdziale, przez wiele lat. Pisał je po hiszpańsku i ta ich wersja zwana jest *Autografem*. Ponadto sporządzono ich tłumaczenia łacińskie. Pierwsze spośród nich określane jako *Versio prima*, drugie natomiast nazywane jest *Vulgata*.

Istotne dla specyfiki tej pracy są *Dyrektoria Ćwiczeń*, czyli wskazówki dotyczące właściwego udzielania i przeżywania *Ćwiczeń*. Spośród zachowanych *dyrektorów*, niektóre są autorstwa św. Ignacego, inne natomiast są mu przypisywane. Pierwszym z nich jest napisane po hiszpańsku *Directorio Autógrafo*. Kolejne *Dyrektorium* zawiera skromną ilość uwag przekazanych po hiszpańsku przez św. Ignacego. Trzecie *Dyrektorium*, przypisywane św. Ignacemu, zostało spisane w języku łacińskim. Mające pochodzić od św. Ignacego treści zawarte w czwartym *Dyrektorium*, zebrał i spisał w języku hiszpańskim J. A. de Vitoria. Z tego powodu jest często określane mianem *Dyrektorium o. de Vitoria*. W pracy analizowano także *dyrektoria* spisane już po śmierci św. Ignacego.

Kolejne dzieło św. Ignacego, *Deliberatio S. P. N. Ignatii de paupertate*, prezentuje jego przemyślenia na temat drogi ubóstwa jako istotnego elementu tożsamości zakładanego przez niego zakonu. Kolejnym istotnym dziełem, obecnym w tej pracy, są *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego*, które św. Ignacy pisał już od 1541 roku, ale najwięcej czasu poświęcił im w latach 1547-1550.

Najbardziej obfitym pod względem ilościowym zbiorem tekstów św. Ignacego są *Listy i Instrukcje*. Do dziś zachowało się około 7000 listów i instrukcji. Było ich znacznie więcej. Niektóre z nich Ignacy pisał osobiście. Treść innych lub główne myśli do nich dyktował swemu sekretarzowi J. Polanco. Były one pisane w językach włoskim, łacińskim, hiszpańskim i portugalskim. Najważniejsze spośród tych listów i instrukcji wydano w różnych językach.

Autobiografia, czyli Opowieść Pielgrzyma jest również dziełem św. Ignacego, choć on sam nie spisał jej, a jedynie opowiedział w latach 1553-1555 o. L. Goncalves'owi da Camara, który wiernie wszystko notował. Oryginał częściowo jest napisany w języku włoskim, a częściowo w portugalskim.

W przygotowywaniu tej publikacji konsultowano również współczesne tłumaczenia dzieł św. Ignacego. Odwoływano się także do różnych tłumaczeń *Ćwiczeń Duchownych, Autobiografii, Konstytucji*

Towarzystwa Jezusowego i pozostałych tekstów ignacjańskich wymienionych w bibliografii. W bardzo obszernej literaturze ignacjańskiej, powstałej w ciągu ostatnich wieków, poszukiwano choćby najmniejszych wzmianek o *praesupponendum*. Przy opracowywaniu poszczególnych partii pracy konsultowano także opracowania ukazujące aspekty biograficzne, historyczne i hagiograficzne. Odwoływano się również do opracowań najbliższych współpracowników św. Ignacego – ojców I. Polanco, H. Nadala, P. Ribadeneyry, D. Layneza i L. Goncalvesa da Camara – pisanych w języku hiszpańskim, włoskim, portugalskim i po łacinie.

Źródła, z których korzystano, podzielono na dwie kategorie: źródła ignacjańskie (wyodrębniono tam pierwotne teksty św. Ignacego i dotyczące początków Towarzystwa Jezusowego oraz pisma źródłowe wydane w różnych językach) i dokumenty Kościoła. Analizowano następnie komentarze do *Ćwiczeń duchowych*, opracowania dotyczące różnych aspektów duchowości ignacjańskiej, kierownictwa duchowego, dialogu, porozumienia, komunikacji itp. W bibliografii zostały one podzielone też na dwie części. W pierwszej znalazły się opracowania, z których korzystano bezpośrednio w pracy. Umieszczono je w porządku alfabetycznym z podziałem na poszczególne języki. W drugiej części umieszczono natomiast literaturę pomocniczą, też z podziałem na języki, którą konsultowano w procesie refleksji nad zagadnieniami prezentowanymi w pracy.

Schemat pracy obejmie pięć istotnych zagadnień, którym poświęcone będą kolejne z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich, dotyczącym historii *praesupponendum*, podjęta zostanie najpierw próba ustalenia czasu powstania tej zasady oraz zaprezentowane będą najstarsze zachowane jej teksty, spisane zanim opublikowano po raz pierwszy książeczkę *Ćwiczeń*. Wychodząc następnie z założenia, że w książeczce tej znalazły się te rzeczywistości, które on sam przeżył i które wydawały mu się, że będą pożyteczne także dla innych, zostanie zaprezentowane poszukiwanie doświadczeń życiowych, które mogły stanąć u podstaw świadomości potrzeby zredagowania

tej zasady i umieszczenia jej w uprzywilejowanym miejscu *Ćwiczeń*. Ten fragment pierwszego rozdziału zostanie podzielony na swoistą historię dorastania przez Ignacego sprzed czasu jego nawrócenia do świadomości konieczności spisania *praesupponendum* oraz na analizę trudnych doświadczeń w relacjach z innymi, zaistniałych po jego nawróceniu, zanim najprawdopodobniej zredagował tę zasadę. Celem pierwszego rozdziału nie jest chronologiczne opisanie życia Ignacego, ale spojrzenie na wybrane elementy jego życiowej drogi z wielością trudnych dla niego relacji, które, dogłębnie przemyślane, mogły uformować egzystencjalny fundament, z którego narodziła się i dojrzewała w nim potrzeba zredagowania *praesupponendum*.

Drugi rozdział będzie sytuował *praesupponendum* w kontekście całości *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego. Ukazana w nim zostanie struktura tekstu tej zasady, a następnie przeprowadzona egzegeza początkowych jej części niezbędnych do próby ustalenia genezy samego tekstu. Dalsza część tego rozdziału zostanie poświęcona analizie relacji, jakie zachodzą między *praesupponendum* a *Uwagami wstępnymi*, czyli *Adnotacjami*, *Kontemplacją pomocną do uzyskania miłości* i *Regułami o trzymaniu z Kościołem*. W końcowych punktach tego rozdziału zostanie przeprowadzona analiza, na ile dynamika *Ćwiczeń duchowych* może ułatwiać pełniejsze zrozumienie tej zasady oraz jakie znaczenie nadają jej *Dyrektoria Ćwiczeń*.

Trzeci rozdział zaprezentuje obecność *praesupponendum* w innych pismach św. Ignacego, wśród których na pierwszy plan wysuwają się *Konstytucje Towarzystwa Jezusowego* oraz jego listy i instrukcje. Punktem wyjścia w tej części pracy będzie analiza tych dzieł św. Ignacego, w których występuje termin *presuponer*, od którego utworzono pojęcie *praesupponendum*. Dalszym krokiem będzie poszukiwanie ducha, istoty tej zasady, obecnej w spisanych dziełach świętego. Ostatnia część rozdziału zaprezentuje motywy, dla których św. Ignacy stosował tę zasadę w swym własnym postępowaniu oraz sposoby, w jakie wcielał ją w życie zarówno w relacjach z przedstawicielami Kościoła hierarchicznego, jak i wewnątrz Towarzystwa Jezusowego.

Czwarty rozdział skoncentruje się na sposobie postępowania dającego *Ćwiczenia* i kierownika duchowego w wymienionych przez *praesupponendum* czterech konkretnych sytuacjach mogących zaistnieć w komunikacji interpersonalnej. Punktem wyjścia będzie tu egzegeza pojęć występujących w każdym z członów tej zasady. Poprowadzi to do prezentacji możliwych sposobów stosowania kolejnych członów *praesupponendum* w dzisiejszym życiu. Prawie całkowity brak bezpośredniej literatury dotyczącej tego zagadnienia stworzył potrzebę przeprowadzenia ankiety zaadresowanej do zaangażowanych w posługę *Ćwiczeń* oraz kierowników duchowych, którzy w swych odpowiedziach ukazali wielopłaszczyznowość możliwego podejścia do tego zagadnienia oraz bogactwo inspirujących przemyśleń dotyczących zakresów zastosowania tej zasady i jej wielkiej przydatności w zróżnicowanych sytuacjach relacji interpersonalnych. W celu maksymalnie całościowej prezentacji owoców tej ankiety niezbędne będzie przedstawienie na początku tego rozdziału charakterystyki osób ankietowanych.

Ostatni, piąty rozdział w swej pierwszej części przedstawi obraz dającego *Ćwiczenia* i kierownika duchowego, ułożony w swoisty dekalog, czyli zestaw dziesięciu głównych cech, które, zgodnie z duchem *praesupponendum*, powinny ich charakteryzować. W drugiej części wskaże zaś na wartość tej zasady w różnych aspektach ich życia. W ostatniej części skoncentruje się na wybranych problemach przeżywających *Ćwiczenia* i duchowych podopiecznych, które mogą być dostrzeżone, analizowane i przeżywane w duchu *praesupponendum*.

W zakończeniu natomiast zostaną zaprezentowane, oprócz podsumowania całości pracy, możliwe sposoby kontynuacji poszukiwań związanych z tematem każdego z rozdziałów pracy oraz propozycje rozwinięcia trzech zagadnień, które nie zostaną podjęte w tym opracowaniu.

Zarysowany powyżej schemat pracy będzie więc wiódł od historii tej zasady, poprzez jej obecność w *Ćwiczeniach duchowych* i innych pismach św. Ignacego oraz w jego życiu, do szczegółowej analizy

wymienionych w niej czterech sytuacji mogących zaistnieć w relacjach międzyludzkich. Całości dopełni spojrzenie w duchu *praesupponendum* na dającego *Ćwiczenia* i odprawiającego je oraz kierownika duchowego i jego podopiecznego. Metoda realizacji tego zadania będzie polegała w głównej mierze na analizie dostępnych tekstów źródłowych oraz literatury z zakresu duchowości ignacjańskiej odnoszącej się bezpośrednio lub pośrednio do omawianych zagadnień. Ze względu na niezwykle ograniczoną ilość literatury omawiającej szczegółowe sytuacje wymienione w *praesupponendum* oraz całkowity brak jakichkolwiek opracowań dotyczących wartości tej zasady w życiu dających *Ćwiczenia* i kierowników duchowych oraz przydatności tej zasady w różnych zakresach ich życia i działalności niezbędne było sięgnięcie do przeprowadzanych wśród nich badań socjologicznych.

Niniejsza praca to pierwsze tak szerokie i wieloaspektowe opracowanie na temat *praesupponendum*. Podjęcie tego tematu jest wypełnieniem zauważalnej luki istniejącej w dotychczasowej refleksji nad postacią św. Ignacego, duchowością ignacjańską, duchowym bogactwem i głębią *Ćwiczeń* oraz narzędziami pomocnymi w posłudze kierowników duchowych. Przypomni uniwersalną, a jednak prawie w ogóle nieznaną szerzej zasadę, która może przynosić bardzo pozytywne skutki w dialogu międzysobowym oraz w relacjach istniejących i mogących się pojawić w różnych zakresach życia ludzkiej społeczności.

Publikacja ta jest skróconą, popularnonaukową wersją pracy doktorskiej autora pt.: „Znaczenie *praesupponendum* w *Ćwiczeniach duchowych* św. Ignacego Loyoli i w kierownictwie duchowym”. Pełny tekst powyższej dysertacji jest dostępny w Bibliotece Bobolanum w Warszawie.

Rozdział I

HISTORIA *PRAESUPPONENDUM*

Poszukiwania skoncentrowane na *praesupponendum* nie mogą nie odwoływać się do okresu historycznego, w którym powyższa zasada powstała oraz do próby ustalenia precyzyjnego czasu jej powstania. Tego typu wysiłek jest niezbędny, tym bardziej że dotychczasowa literatura dotycząca tej zasady lub szerzej *Ćwiczeń duchowych* św. Ignacego podejmowała to zagadnienie bardzo marginalnie. Dlatego też przedmiotem tego rozdziału będzie zebranie najstarszych istniejących tekstów *praesupponendum* oraz poszukiwanie, jakiego typu życiowe doświadczenia św. Ignacego mogły doprowadzić go do sformułowania tej zasady.

1. CZAS POWSTANIA I NAJSTARSZE TEKSTY *PRAESUPPONENDUM*

Książeczka *Ćwiczeń duchowych* nie narodziła się w próżni. Nie jest też dość luźnym zbiorem jakichś idei czy koncepcji duchowych. Nawet jeśli jest ona objętościowo mała, nie została napisana w krótkim czasie. Nabierała ona kształtów i dojrzewała wraz z duchowym wzrastaniem jej autora. Potrzeba było długich lat od spisania pierwszych notatek, które weszły w jej skład, aż do ostatecznej jej redakcji. Książeczka *Ćwiczeń* stała się w ten sposób między innymi syntezą duchowego podążania świętego w głębie tajemnicy Boga oraz w głębie misterium człowieka jako takiego i w głębie świata, w którym on żyje. To bieg życia św. Ignacego Loyoli, ze zróżnicowaną wielością jego życiowych doświadczeń, stanowią podstawę książeczki *Ćwiczeń*

duchowych i włączonej do niej zasady *praesupponendum*. Zaświadcza o tym sam Ignacy w *Autobiografii*¹. Gonçálves da Camara, który spisywał tę wyjątkową *Opowieść Pielgrzyma*², napisze: „Zapytałem w dniu 20 października [1555] w sprawie *Ćwiczeń Duchownych* i *Konstytucji*, pragnąc dowiedzieć się, jak je napisał. On mi na to odpowiedział, że *Ćwiczeń* nie ułożył całych za jednym razem, ale kiedy zauważał pewne rzeczy w swej duszy, które wydawały mu się pożyteczne, a zdawało mu się, że będą pożyteczne i dla innych, wtedy notował je, na przykład rachunek sumienia przy pomocy linii itd. W szczególności powiedział mi, że zasady wyboru [w *Ćwiczeniach*] zaczerpnął z tej różnorodności duchów i myśli, których doświadczył w Loyoli, kiedy był chory na nogę” (*Autob.*, 99).

Ćwiczenia powstawały więc w ciągu długiego czasu, który ubogacał coraz bardziej ten niezwykle istotny przewodnik duchowego wzrastania i dojrzewania. Można wyszczególnić jednak kilka głównych okresów ich powstawania. Jeden ze współczesnych znawców zagadnień ignacjańskich, o. Cândido de Dalmases, potwierdza powszechne przekonanie, że początków książeczki *Ćwiczeń* należy szukać w doświadczeniu działania zróżnicowanych duchów, czego doświadczył św. Ignacy w Loyola. Jednocześnie, zgodnie z powszechnym przekonaniem współczesnych Ignacemu, substancja *Ćwiczeń* była spisywana przez niego w ostatnim – trzecim etapie jego poby-

¹ Tekst *Autobiografii* powstał na skutek usilnych próśb kierowanych do św. Ignacego Loyoli przez jego duchowych synów, by zechciał opowiedzieć koleje swego życia. Nie jest to oryginalny tytuł tego dzieła. Najlepiej zachowana kopia zaginionego oryginału, należąca do jednego z najbliższych współpracowników i powierników św. Ignacego, o. Hieronima Nadala, opatrzona jest tytułem: *Acta P. Ignatii ut primum scripsit P. Ludovicus Gonzales excipiens ex ore ipsius Patris*. Tytuł ten w polskim tłumaczeniu mógłby brzmieć: Dzieje Ojca Ignacego spisane po raz pierwszy przez o. Ludwika Gonzalesa, który je słyszał z ust samego Ojca. W XX w. zaczęto dość powszechnie nadawać temu tekstowi tytuł *Autobiografia*.

² Termin „pielgrzym”, *peregrino* w języku hiszpańskim, występuje dość często w tekście *Autobiografii*: por. *Autob.*, 15. 38. 39. 43. 44. itd. Dlatego też dość często *Autobiografia* nosi podtytuł *Opowieść Pielgrzyma*. W tej pracy będzie stosowany jeden i drugi tytuł: *Autobiografia* lub *Opowieść Pielgrzyma*, oznaczany skrótem *Autob.*

tu w Manresie, charakteryzującym się otrzymywaniem specjalnych łask. O. Dalmases podkreśla, że według Nadala, w Manresie miały powstać *Medytacje o wołaniu Króla* (ĆD 91-100) i *o dwu sztandarach* (ĆD 136-148)³.

W Manresie, według o. Dalmasesa, powstają także teksty dotyczące *Rachunku sumienia szczegółowego* (ĆD 24-31) oraz *ogólnego* (ĆD 32-43), *Reguły rozeznawania duchów* I Tygodnia *Ćwiczeń* (ĆD 313-327) i *Trzy sposoby modlitwy* (ĆD 238-260), nawet jeśli teksty te zostały w następnych latach przejrane i uzupełnione oraz udoskonalone. Natomiast zdaniem Germàna Arana SJ, także w Manresie powstaje najbardziej pierwotna wersja *Fundamentu Ćwiczeń* (ĆD 21)⁴, czego oczywiście nie wyklucza Dalmases. Na pierwotne intuicje dotyczące tekstu *Fundamentu Ćwiczeń*, mające rodzić się w Manresie, wskazuje także H. Watrigant⁵. Germàn Arana w Manresie sytuuje powstanie przynajmniej *Reguł 3. i 5.* dotyczących rozeznawania poruszeń duchowych I Tygodnia (ĆD 316-318), pierwotnej formy małego traktatu dotyczącego wyboru (ĆD 169-189) oraz *Kontemplację pomocną do uzyskania miłości* (ĆD 230-277)⁶.

Drugim po Manresie istotnym okresem w tworzeniu *Ćwiczeń* był czas spędzony przez św. Ignacego w Paryżu w latach 1528-1535 i poświęcony przede wszystkim studiom. Z tego okresu mają pochodzić – zdaniem o. Dalmasesa – *Medytacje o trzech grupach ludzi* (ĆD 149-157), *o trzech stopniach pokory* (ĆD 164-168), *Kontemplacja pomocna do uzyskania miłości* (ĆD 230-237), niektóre z *Adnotacji*, które odnoszą się do przeżywającego *Ćwiczenia duchowe* (ĆD 3, 5, 11-13, 16, 20), *Addycje* (ĆD 73-90) i przynajmniej pierwsza część

³ Por. DALMASES C., *Génesis de los Ejercicios Espirituales*, w: IGNACIO DE LOYOLA, *Ejercicios Espirituales*, Santander: Editorial Sal Terrae 1987, s. 14.

⁴ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico. La fonte esperienziale degli Esercizi a Loyola e Manresa*, w: AppSp. 33: *Ignazio di Loyola e gli Esercizi Spirituali*, s. 23.

⁵ Por. WATRIGANT H., *La genese des Exercices spirituels*, w: „Etudes” 71 (1987), s. 36.

⁶ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico...*, dz. cyt., s. 23.

Reguł o trzymaniu z Kościołem (ĆD 352-365)⁷. Z tego okresu mają także pochodzić, według G. Arany, teksty tłumaczące sposoby (ĆD 47, 49, 54, 119, 159, 188, 199, 228, 243, 245, 248, 257) i czasy angażowania się w każde z ćwiczeń (ĆD 72, 99, 128, 132, 134, 136, 148, 149, 158, 161, 164, 204, 208, 226). Tutaj także *Fundament Ćwiczeń* miałby osiągnąć swą formę coraz bardziej udoskonaloną⁸.

Wydaje się, że słusznie Mario Gioia w swym wprowadzeniu do *Ćwiczeń duchowych* zauważa, że w ciągu siedmiu lat przeżytych w Paryżu tekst *Ćwiczeń* osiągnął swą formę prawie ostateczną dzięki zaangażowaniu św. Ignacego w studia filozoficzno-teologiczne⁹.

Prawdą jest jednak także i to, że tekst *Ćwiczeń duchowych* mógł być przeobrażany i uzupełniany, nawet jeśli były to zmiany i dodatki dość drobne, w trzecim i ostatnim, tzw. włoskim okresie tworzenia *Ćwiczeń*. Według o. Dalmasesa można go podzielić na dwa etapy: pierwszy, przedrzymski, przypadający na lata 1536-1539 i drugi, rzymski, w latach 1539-1541. W pierwszym okresie Ignacy miałby spisać *adnotacje* dotyczące tego, który daje *Ćwiczenia* (ĆD 1, 2, 4, 6-10, 14, 15, 18, 19). Miałby także zredagować ostateczną formę *Zasady pierwszej i podstawowej*, czyli *Fundamentu Ćwiczeń* (ĆD 23), tajemnic życia Jezusa Chrystusa znajdujących się w końcówce książeczki (ĆD 261-312) oraz *Reguły dotyczące jedzenia* (ĆD 210-217)¹⁰. G. Arana uważa natomiast, że w tym czasie powstają także teksty dotyczące przysięgania (ĆD 39) oraz uczynków (ĆD 42), stanowiące części szerszego omówienia *Rachunku sumienia szczegółowego i ogólnego*¹¹. W drugim, rzymskim etapie włoskiego okresu tworzenia książeczki *Ćwiczeń* św. Ignacy kończy redagowanie *Reguł rozeznawania poruszeń duchowych II Ty-*

⁷ Por. DALMASES C., *Génesis de los Ejercicios...*, dz. cyt., s. 15.

⁸ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico...*, dz. cyt., s. 24.

⁹ Por. *Gli scritti di Ignazio di Loyola*, a cura di Mario GIOIA, Torino: Unione Tipografico-Editrice 1977, s. 84.

¹⁰ Por. DALMASES C., *Génesis de los Ejercicios...*, dz. cyt., s. 15.

¹¹ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico...*, dz. cyt., s. 25.

godnia *Ćwiczeń* (ĆD 328-336), pisze *Reguły o skrupulach* (ĆD 345-351) oraz nadaje ostateczny kształt *Regułom o trzymaniu z Kościołem* (ĆD 366-370)¹². Zdaniem G. Arany także wówczas powstają *Reguły dotyczące rozdawania jałmużn* (ĆD 337-344)¹³.

Potrzeba będzie jeszcze kilku lat zanim książeczka *Ćwiczeń* zostanie opublikowana. Stanie się to w 1548 roku. W ciągu tych lat (1540-1548) św. Ignacy mógł nanosić jedynie drobne korekty. Próbując przeanalizować powolny proces kształtowania się tej wyjątkowej książeczki (lata 1521-1548), rodzi się istotne dla nas pytanie, kiedy została zredagowana zasada *praesupponendum*. Poszukiwanie odpowiedzi na to pytanie jest istotne, choćby dlatego, aby móc próbować ustalić, jakie życiowe doświadczenia Ignacego mogły doprowadzić go do zredagowania tak cennej zasady i umieszczenia jej w tak uprzywilejowanym miejscu.

Autor artykułu poświęconego w całości *praesupponendum*, napisanego ponad 70 lat temu, nie zdołał pozytywnie uporać się z tym zagadnieniem. Nie podaje precyzyjnego ani nawet przybliżonego czasu powstania *praesupponendum*. Powołuje się jedynie na o. Codina, który z kolei opiera się na świadectwie o. Mirona należącego do pierwszej generacji jezuitów, że *praesupponendum* powstało po pobycie św. Ignacego w Manresie i konkluduje, że na pewno było ono obecne w książeczce *Ćwiczeń* w latach 1547-1548, i że w związku z tym zostało ono do niej wprowadzone zanim zaistniały wielkie kontrowersje wobec książeczki i wobec drogi *Ćwiczeń*¹⁴.

Choć nie jest znany precyzyjny czas powstania interesującej nas zasady, to jednak w świetle aktualnej wiedzy na temat procesu powstawania kolejnych partii *Ćwiczeń* przyjmuje się, że została ona zredagowana i włączona do tejże książeczki w okresie paryskim, czyli

¹² Por. DALMASES C., *Génesis de los Ejercicios...*, dz. cyt., s. 15.

¹³ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico...*, dz. cyt., s. 25.

¹⁴ Por. E. D., *El „Prosppuesto”*, w: Manresa 11 (1935), s. 330. Por. także tamże: przypisy 15-17, s. 330.

w latach 1528-1535. Zwolennikiem tej tezy jest m.in. G. Arana¹⁵. Nie można natomiast przyznać racji o. Hugo Rahnerowi SJ, który twierdzi, że zasada ta została włączona później i jest echem trudnych doświadczeń, przez które przechodził św. Ignacy w latach 1538-1548¹⁶. Gdyby było to prawdą, tekst *praesupponendum* nie znalazłby się w najstarszym znanym nam tekście *Ćwiczeń*, który posiadamy dzięki Johnowi Helyarowi, pewnemu angielskiemu duchownemu, ani w kolejnych manuskryptach *Ćwiczeń duchowych*, które spisano nim ta książeczka została po raz pierwszy opublikowana. Miguel Nicolau, autor jednego z kolejnych w miarę istotnych artykułów poświęconych odczytaniu *praesupponendum* w kluczu ekumenicznym, podaje, że John Helyar był angielskim kapłanem, humanistą, który uciekając przed prześladowaniami katolików ze strony króla Henryka VIII, w Paryżu odprawił pod kierunkiem bł. Piotra Fabera lub nawet samego św. Ignacego *Ćwiczenia* przed kwietniem 1535 r., gdyż potem powrócił on do swej ziemi ojczystej¹⁷.

W tłumaczeniu na język polski najstarszy znanym nam dotychczas tekst *praesupponendum* posiada następujące brzmienie: „(...) wobec jakiegokolwiek wypowiedzi, którą można różnie rozumieć, zawsze powinienem być bardziej gotowy, by ją obronić niż potępić. Gdy nie będę w stanie jej obronić, zapytam go (jej autora), jak ją rozumie. W końcu gdyby źle ją pojmował i przy tym się upierał, po stosownych pytaniach postaram się go poprawić; i gdyby poprawienie nie było możliwe, użyję wszelkich szlachetnych i możliwych środków dla ratowania tej duszy i dla oddalenia od niej błędnego rozumienia”¹⁸.

Tekst Helyara nie jest jedynym, który poprzedza ostateczną wersję książeczki *Ćwiczeń*. Znajdujemy go także w tzw. *Textus Coloniensis*, który został zredagowany w latach 1538-1539. Brzmienie tej zasa-

¹⁵ Por. ARANA G., *Dal vissuto al tematico...*, dz. cyt., s. 24.

¹⁶ Por. RAHNER H., *Notes pour l'étude...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁷ Por. NICOLAU M., *El „Presupuesto” de San Ignacio y el dialogo ecumenico*, w: Manresa 52 (1980), s. 88.

¹⁸ Łaciński oryginał tekstu znajduje się w MHSI 100, s. 429.

dy w *Textus Coloniensis* jest identyczne z jej brzmieniem w tekście bł. Piotra Fabera¹⁹. Polskie brzmienie tej zasady w powyższej wersji byłoby następujące: „By tak dający *Ćwiczenia duchowe* jak i przyjmujący je wzajemnie sobie pomagali, należy zwrócić uwagę, że każdy chrześcijanin powinien być bardziej ochoczy do ocalenia wypowiedzi bliźniego, niż do jej potępienia. Jeżeli zaś nie może jej ocalić, niech pyta bliźniego, w jaki sposób ją pojmuje. Jeśli źle ją rozumie, niech poprawi z miłością. Jeżeli to nie wystarcza, niech szuka wszelkich środków stosownych do tego, by bliźni trafnie ją zrozumiawszy, mógł się ocalić”²⁰.

Kolejnym tekstem *Ćwiczeń*, starszym od pierwszego tekstu opublikowanego, i jednocześnie zawierającym *praesupponendum* jest *Versio prima* (P 1), który o. Dalmases określa jako tekst łacińskiego tłumaczenia *Ćwiczeń*, zawierający na swej pierwszej stronie adnotację samego św. Ignacego oraz umieszczony przez kogoś innego u dołu kartki rok 1541²¹. Św. Ignacy postarał się o tłumaczenie tekstu *Ćwiczeń* na łacinę po swym przybyciu do Paryża. Nieznana jest jednak dotychczas precyzyjna data powstania tego tekstu. Uczynił tak z dwóch motywów: po pierwsze, by zarówno rekolektanci, jak i dający *Ćwiczenia*, nieznający języka hiszpańskiego, mogli też korzystać z tekstu *Ćwiczeń*; po drugie, by posiadać łaciński tekst *Ćwiczeń*, który mógłby przedstawić zarówno przedstawicielom Kościoła hierarchicznego, jak i inkwizycji. Polskie brzmienie tej wersji *praesupponendum* jest następujące: „Aby dający *Ćwiczenia duchowe*, jak i przyjmujący je wzajemnie się wspomagali i czynili postępy, należy założyć, że każdy dobry chrześcijanin powinien być bardziej skory (ochoczy) do ocalenia wypowiedzi bliźniego niż odrzucenia; jeżeli zaś nie może jej ocalić (uratować), niech pyta bliźniego, jak ją rozumie; jeśli źle, niech go z miłością poprawi; jeśli to nie wystarcza, niech wtedy szuka

¹⁹ Por. MI, *Exerc.*, s. 579.

²⁰ Łaciński oryginał tekstu znajduje się w MHSI 100, s. 461.

²¹ Por. DALMASES C., *Génesis de los Ejercicios...*, dz. cyt., s. 25.

wszelkich środków stosownych do tego, aby bliźni, słusznie (zdrowo) ową wypowiedź rozumiejąc, mógł ją ocalić (uratować)”²².

Następnym na liście najstarszych tekstów zawierających *praesupponendum* są *Exercitia Magistri Ioannis*. Nie brakuje dyskusji dotyczących ich autora. Jedni uważają, że jest nim Jan Codure, inni, że chodzi o Jana Polanco. Nie ustają też kontrowersje dotyczące czasu powstania tego tekstu; oscyluje się między latami 1539-1544. Są też w końcu uwagi dotyczące pośledniej wartości tego dokumentu, sporządzonego – zdaniem P. Iparraguirre – z notatek dość pustych i amorficznych, bezkształtnych. Tekst ten nie zawiera całych *Ćwiczeń*, a jedynie *Adnotacje*, oprócz 19. i I oraz II Tydzień. Jest on jednak ważny dla nas z innego punktu widzenia. Chodzi mianowicie o pierwsze wyjaśnienie *Ćwiczeń*, które posiadamy. Autor stara się przede wszystkim tłumaczyć tekst *Ćwiczeń*, tak jak dający je mógłby je wyjaśniać odprawiającemu je²³.

Tekst *praesupponendum* znajdujący się w *Exercitia Magistri Ioannis* posiada znaczną wartość jako chronologicznie pierwsza znana nam próba wyjaśnienia interesującej nas ignacjańskiej zasady. Polskie brzmienie tego tekstu można wyrazić w następujący sposób: „Ażeby ten, który daje *Ćwiczenia* i ten, który je przyjmuje wzajemnie sobie pomagali, wiele pomoże tłumaczyć na dobre to, co zostało powiedziane i usłyszane; owszem każdy dobry chrześcijanin powinien być bardziej skory przez jasne wyjaśnienie do obrony wypowiedzi bliźniego, aniżeli do jej krytyki lub potępienia; jeżeli więc masz do czynienia z wypowiedzią tego rodzaju, że jej spokojnie obronić nie możesz, pytaj i poradź się autora, jak należy ją rozumieć. Jeżeli zaś bliźni błędnie myśli, należy go łagodnie i z miłością starać się poprawić, by odzyskał zdrowie duszy; jeżeli zaś sam nie potrafi rozstrząsać sprawy, powinienem, usunąwszy wszelką przeszkodę, uczynić,

²² Łaciński oryginał tekstu znajduje się w MHSI 100, s. 165.

²³ Por. DALMASES C., *Los estudios del P. Calveras sobre el texto de los Ejercicios*, w: Manresa 37 (1965), s. 402.

co możliwe, aby brat trafnie czując (rozeznając), ocalił się; każdemu bowiem co do bliźniego Bóg przekazał, abyśmy, jak Chrystus polecił, kochali go jak siebie samych”²⁴.

Ostatni prezentowany tu wariant zasady *praesupponendum* pochodzi z tekstu łacińskiego *Ćwiczeń* określanego w literaturze przedmiotu mianem *Vulgaty*. Rękopis ten składa się z 85 kartek. Nosi tytuł *Exercitia spiritualia*, poniżej którego o. Polanco napisał: *Originaria, ex quo exemplaria excusa prodierunt*. To właśnie ten egzemplarz posłużył jako rękopis pierwszego wydania książeczki *Ćwiczeń* w Rzymie w 1548 r. Możemy o tym wnioskować z faktu, że do 32. kartki przyklejona jest karteczka, na której znajduje się wiadomość dla drukarza. Powodem przygotowania nowego tłumaczenia było najprawdopodobniej pragnienie otrzymania papieskiej aprobaty dla książeczki *Ćwiczeń*, co stawało się wówczas sprawą istotną wobec nasilających się ataków w odniesieniu do drogi *Ćwiczeń* i jej Autora. Promotorem starań o papieską akceptację *Ćwiczeń*, która została udzielona przez papieża Pawła III w 1548 r., był św. Franciszek Borgiasz. Jeśli tekst *Ćwiczeń* miałby być poddany analizie hierarchii kościelnej, było rzeczą jasną, że należało dokonać nowego jego tłumaczenia na język łaciński tak, by była to łacina bardziej klasyczna w porównaniu z łaciną tekstu *Versio prima*. Miał tego dokonać francuski humanista Andres des Freux (Frusio), który w 1546 r. zakończył w Padwie swe studia teologiczne i przybył do Rzymu. Biorąc pod uwagę fakt, że 12 marca 1547 r. przeniósł się do Florencji, swą pracę musiał wykonać na przełomie lat 1546-1547. Tłumaczenie to ukazało się drukiem w nakładzie 500 egzemplarzy²⁵.

Tekst *praesupponendum* w tłumaczeniu polskim brzmi: „Nade wszystko, aby tego rodzaju ćwiczenia tak dla dającego, jak i dla przyjmującego je były pomocą, trzeba założyć, że każdy pobożny chrześcijanin powinien bardziej ochoczo tłumaczyć na dobre niż od-

²⁴ Łaciński oryginał tego tekstu znajduje się w MI *Exerc.*, s. 527.

²⁵ Por. DALMASES C., *Genesis de los Ejercicios...*, dz. cyt., s. 26-27.

rzucić zdanie, czyli niejasną wypowiedź rozmówcy. Jeżeli zaś w żaden sposób nie można jej obronić, niech stara się zrozumieć myśl mówiącego. A gdyby ten z mniejszą słusnością oceniał i rozumiał, niech go życzliwie poprawi; o ile to nie wystarcza, niech użyje wszelkich odpowiednich środków, dzięki którym mógłby mu pomóc zdrowo myśleć i uchronić go od błędzenia”²⁶.

Reasumując przedstawione powyżej dane i jednocześnie w wierności temu, co napisano we wprowadzeniu do krytycznego wydania *Ćwiczeń*²⁷, możemy przyjąć, że św. Ignacy zredagował *praesupponendum* i włączył je do swojej książeczki najprawdopodobniej w czasie studiów w Paryżu w latach 1528-1535, gdy miał już za sobą szereg różnych perypetii związanych z młodością, nieporozumienia w swym domu rodzinnym, który opuszczał w sytuacji braku pełnego dialogu z najbliższymi oraz trudne przeżycia w Alkali i Salamance. W kolejnym punkcie zostaną przeanalizowane powyższe doświadczenia, które mogły go skłonić do zredagowania *praesupponendum*.

2. DOŚWIADCZENIA, KTÓRE MOGŁY DOPROWADZIĆ DO ZREDAGOWANIA *PRAESUPPONENDUM*

Jak zaznaczono na początku tego rozdziału, św. Ignacy „*Ćwiczeń* nie ułożył całych za jednym razem, ale kiedy zauważył pewne rzeczy w swej duszy, które wydawały mu się pożyteczne, a zdawało mu się, że będą pożyteczne i dla innych, wtedy notował je” (*Autob.*, 99). Pojawia się więc zadanie poszukiwania, jakie doświadczenia wpisane w jego życie zaistniały do kwietnia 1535 r., czyli przybliżonej daty, w której z całą pewnością *praesupponendum* istnieje już w formie spisanej w tekście Helyara, mogły rezonować głęboko w jego wnętrzu i doprowadzić do uświadomienia sobie konieczności sformu-

²⁶ Oryginał powyższego tekstu znajduje się w MHSI 100, s. 164.

²⁷ Por. MHSI 100, s. 32.

lowania i wprowadzenia do tekstu *Ćwiczeń* tej istotnej zasady. Sam św. Ignacy nigdy na temat źródeł rodzenia się *praesupponendum* nic nie napisał. Nie dotrwało też do naszych czasów żadne świadectwo kogoś ze współczesnych Ignacemu, któremu by tę sprawę w jakikolwiek sposób relacjonował. Pozostaje w związku z tym poszukiwanie podejmowane ze świadomością, że będzie to poruszanie się po obszarze mniej lub bardziej trafnych przypuszczeń. W tej kwestii mogła zaistnieć swoista „prehistoria” powyższej zasady sięgająca lat jego dzieciństwa i młodości – jednoznacznie zamkniętej zranieniem Ignacego w twierdzy Pampeluna – oraz bezpośredniej historii dorastania pośród różnych życiowych perypetii, oskarżeń i nieporozumień, do uświadamiania sobie, jak cenna byłaby tego typu zasada utrwalona na kartach tak istotnego podręcznika duchowego wzrostu, jakim jest książeczka *Ćwiczeń*. Obfitość trudnych doświadczeń zaistniałych do kwietnia 1535 r. mogła być aż nadto wystarczająca do uświadczenia sobie, jak istotne jest stosowanie się do tej zasady w relacjach międzyludzkich i jak godna polecenia może być ona zwłaszcza dla tych, którzy wchodzi na poważne tory duchowego wzrostu. W dalszym życiu Ignacego, już po wprowadzeniu tej zasady do *Ćwiczeń*, nie zabraknie wydarzeń i doświadczeń kolejnych ostrych ataków na Ignacego, jego duchową drogę oraz na jego pierwszych towarzyszy. Wszystkie one będą dla niego stałym potwierdzeniem słuszności włączenia *praesupponendum* do tekstu *Ćwiczeń*.

2.1. Ignacjańska „prehistoria” *praesupponendum*

Nie posiadamy żadnych danych, które mogłyby powiedzieć cokolwiek na temat nieporozumień i trudności dotyczących Ignacego, gdy jako dziecko przebywał w rodzinnym zamku Loyola lub w jego pobliżu w jednym z domów małego osiedla Eguibar, czy też gdy przebywał jako dworzanin na zamku Velazqueza w Arevalo. Posiadamy jednak pewne dane dotyczące co najmniej trzech doświadczeń z mło-

dzieńczego okresu jego życia, które mogłyby wpisywać się w jego osobistą „prehistorię” dorastania do redagowania interesującej nas zasady.

2.1.1. „Młodzieńczy wybryk” i proces sądowy

O perypetiach z prawem i to zarówno cywilnym, jak i kościelnym dwudziestoczeroletniego Ignacego piszą różni autorzy. Brakuje jednak w odniesieniu do tego epizodu, zaistniałego w jego młodzieńczym życiu, wyczerpujących dokumentów źródłowych. Pomimo tego jednak aktualny stan wiedzy na temat tej kwestii pozwala z dużym prawdopodobieństwem ustalić przynajmniej niektóre jego aspekty. Ignacy mógł przynajmniej raz w roku powracać z zamku w Arevalo, na którym był dworzaniem, w swe rodzinne strony. Jedną z jego wizyt zaistniała w okresie karnawału w r. 1515. Wtedy to właśnie doszło do poważnego naruszenia prawa ze strony jego, jak i jego rodzonego brata, ks. Pedro Lopeza de Loyola. Doszło wówczas prawdopodobnie do przelewu krwi z użyciem broni.

Jakie było podłoże tego incydentu? Beneficjum kościoła św. Sebastiana z Soreasu w miasteczku Azpeitia było w rękach ks. Juana de Anchiety, proboszcza parafii od r. 1504, dobrego muzyka, który dbał i o świątynię i o właściwy kształt duszpasterstwa. Dlatego też miał po swej stronie około połowy wiernych parafii. Druga połowa stała jednak po stronie ks. Pedro Lopeza de Loyola, rodzonego brata Ignacego, który popierany przez bliższą i dalszą rodzinę rościł sobie pretensje do powyższego beneficjum. Z tego powodu pojawiało się wiele przejawów waśni i złośliwości. To stanowiło tło incydentu zaistniałego w nocy z wtorku – ostatniego dnia karnawału, 20 lutego – na środę popielcową, 21 lutego 1515 r., podczas której, jak podaje Tacchi Venturi, doszło do użycia przemocy ze strony ks. Pedro Lopeza i Ignacego²⁸.

²⁸ Por. BARTOLINI E., *Ignazio di Loyola*, Milano: Rusconi 1986, s. 19.

Ignacy, skoncentrowany wówczas bardzo na sobie samym, pragnący podobać się niewiastom, dumny z tego, że stał się członkiem wielkiego dworu, czuł się w wiejskim środowisku swych rodzinnych stron jak człowiek wielkiego świata, który widział największe osobistości Hiszpanii tamtych czasów i być może im służył. Wracając w rodzinne strony, dostrzegał, jak pozostają one skostniałe pośród swych odwiecznych drobnych waśni i swarów, jak różne formy zemsty psuły klimat wzajemnych sąsiedzkich relacji. W ten posępny horyzont wpisywał się stary antagonizm pomiędzy domem-wieżą Loyola i proboszczem parafii w Azpeitia. Wszystko to mogło wydawać się jemu, który służył wielkiemu buchalterowi króla, a pośrednio i samemu królowi, marne i żałosne. Nie mógł nie czuć swej wyższości w odniesieniu do rówieśników ze swych rodzinnych stron. Być może takie poczucie wyższości i pragnienia pokazania, kim naprawdę jest, zaowocowało przestępstwem, którego się dopuścił.

Bardzo szybko ruszył przeciwko nim proces sądowy. Ignacy, świadom swej winy, przypominał sobie wówczas o tonsurze, którą otrzymał najprawdopodobniej około dwunastego roku swego życia, by zabezpieczyć sobie na przyszłość ewentualne profity, które z tego mogły płynąć. Rodzina Loyolów była bowiem protektorem kościołów w Azpeitia i Azcoitia. Teraz szukał sposobów, by całą sprawę prowadził nie sąd świecki prowincji Guipúzcoa, ale sąd biskupi w Pampelunie. Miała zaangażować się w to rodzina Loyolów. Z ramienia Kościoła sprawą zajął się wikariusz biskupi z Pampeluny, Paulo Olivar. Funkcję tzw. *corregidora*, czyli gubernatora lub prefekta Guipúzcoa, pełnił wówczas Juan Lopez de la Gama. On to zamianował dnia 1 marca 1515 r. swego prokuratora Juana Pereza de Ubilla. Za jego pośrednictwem podtrzymywał, że to właśnie on powinien sądzić młodego Ignacego, chodzącego zawsze w stroju świeckim, z długimi włosami spadającymi mu na plecy. Dodatkowo Ignacy zazwyczaj pojawiał się wówczas na oczach wszystkich w pancerzu, nosząc miecz, sztylet, muszkiet i inny oręż wszelkiego rodzaju. Do tego pochłaniały go sprawy jednoznacznie światowe, niedające się pogodzić z powagą

stanu duchownego. Nikt nie widział go w stroju duchownym ani z tonsurą, do czego zobowiązywały Statuty Synodalne diecezji Pampeluna z r. 1449. Statuty te precyzowały, że osoba duchowna powinna mieć włosy krótko przystrzyżone z widoczną tonsurą i nosić stale strój duchowny, poza wypadkami udawania się w podróż. Nigdy też Ignacy nie był wpisany do rejestru duchownych tejże diecezji. Dwie prawie identyczne bulle papieża Aleksandra VI *Romanum decet pontificem* z lat 1493 i 1502 ustalały natomiast, że na forum wewnątrzkościelnym rozpatrywane będą sprawy tylko tych, którzy przez minimum cztery miesiące wcześniej mieli tonsurę i nosili strój duchowny. To wystarczyło, by według praw ustalonych przez królów katolickich Hiszpanii, Ignacy nie mógł być uznanym za podlegającego sądownictwu kościelnemu. Normy prawne królów katolickich miały właśnie za zadanie ukrócić wszelkie nadużycia związane z próbami podszywania się pod prawodawstwo kościelne, którego dopuszczali się różni ludzie, którzy weszli w kolizję z prawem.

Brakuje dokumentów źródłowych, które pozwoliłyby na ustalenie, jak dalej potoczyły się sprawy procesu, gdzie i jaka była jego ostateczna sentencja. Z akt udaje się jedynie ustalić, że Ignacy i jego brat zostali uznani za winnych popełnienia bardzo wielkich przestępstw, że uczynili to nocą, celowo, perfidnie, z premedytacją, po wcześniejszym uzgodnieniu, stosując pułapkę (zasadzkę). Z danych tych można wnioskować, że chodziło o jakąś formę przemocy przeciwko osobie lub osobom, a nie tylko przeciw dobrym obyczajom. Pojawiające się w aktach określenie czynów przestępczych jako *muy enormes*, czyli bardzo olbrzymich, było dość często stosowanym słownictwem w profesjonalnym określeniu zarzutów w ówczesnej Hiszpanii. Mógł to być jakiś akt przemocy, zaistniały w postaci wybuchu wściekłości w pewnym momencie długo trwającej dyskusji czy sporu. Nie mogło tu jednak wchodzić w rachubę zabójstwo ani ciężkie zranienie, gdyż w takim wypadku inna byłaby procedura postępowania przeciwko nim. W przypadku zabójstwa prokurator byłby zobowiązany domagać się kary śmierci dla oskarżonych.